

Michal Flegl

Jan Žižka v pověstech o hradu Rabí

Hrad Rabí v jihozápadních Čechách, považovaný za nejrozsáhlejší českou hradní zříceninu, je spjat s životními osudy Jana Žižky z Trocnova a Kalicha, od jehož smrti letos uplyne 590 let († 11. 10. 1424). Zde totiž husitský vojevůdce utrpěl v červenci 1421 těžké zranění oka s následkem oslepnutí. Jednalo se tehdy již o druhé dobývání hradu, pokládaného za jeden z nejpevnějších v celém království. Žižka v roce 1420 Rabí dobyl ve velmi krátkém čase a vypálil ho. Protože však jeho držitel Jan Švihovský, známý odpůrce husitů, hrad záhy znovu opravil a opevnil, došlo v roce následujícím (1421) k novému dobývání. Tehdy byl Žižka zraněn do tváře tak, že bylo zasazeno i jeho zdravé oko. Ani léčení v Praze, kam byl ihned převezen, nepomohlo a Žižka oslepl úplně, což však nijak neomezilo jeho další válečné aktivity.

K těmto historickým událostem se vztahuje řada lidových pověstí a tradic, zaznamenaných v okolí Rabí. Zapsal je v roce 1927 Rudolf Kleinschmidt, řídící učitel v Rabí a otiskl pod názvem „Žižka a Rabí“ s podtitulem „Z rábských pověstí a zkazek“ v Otavanu 1930 a znovu v Sušických listech 1932. Informátory mu byli místní obyvatelé z rolnického prostředí, ženy i muži, jejichž stáří se v době zápisu pohybovalo od 70 do 90 let. Kleinschmidt se omezil jen na věcný, stručný záznam vyprávění, bez upravování a doplňků. Tím cyklus nepochybně získal na vypovídací hodnotě. Většina pověstí je publikována poprvé, jen s některými se v různých variantách setkáváme již dříve v literatuře (viz bibliografickou poznámku). Podstatná část Kleinschmidtových záznamů, zejména pověsti o dobývání hradu, se objevuje zcela nově. Je ovšem třeba vysledovat skutečnou původnost lidových tradic a možnosti vlivu starších literárních zpracování.

Charakteristickým rysem rábských pověstí je snaha o vysvětlení Žižkových úspěchů. Rabí, ač bylo obklopeno gloriolou nedobytnosti, přece bylo Žižkou dobyto během krátkého obléhání. Tuto těžko pochopitelnou skutečnost lidové pověsti vysvětlovaly pokusy o racionální výklad a nikoliv, což je zvláště zajímavé, zásahem nadpřirozených sil, běžným u řady pověstí o dobývání hradů. Objevuje se v nich motiv toho, že Žižka dokonale znal situaci na hradě a z ní pak těžil při obléhání. Pověst vypráví, že Žižka po vypálení rodného dvorce Rožmberky se potuloval po šumavských lesích a byl přijat do služby na Rabí, kde delší dobu sloužil jako panoš. Z té doby prý hrad dobře znal.

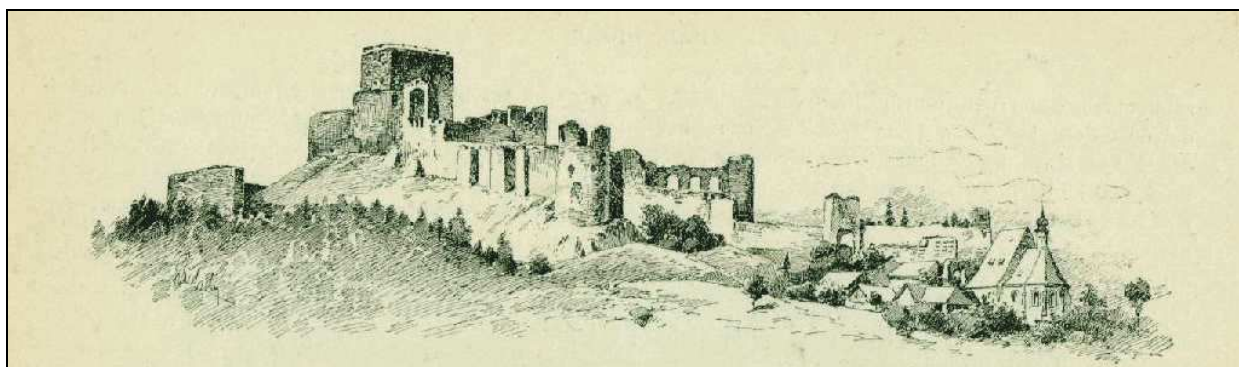
Jiná pověst vysvětluje dobytí hradu husity tím, že se útočníci dostali dovnitř podzemní chodbou, vedoucí na Rabí z hradu Prácheň. Tak se prý podařilo ozbrojenému oddílu, vedenému osobně Žižkou, proniknout na Rabí, na něž husité zatím jen předstírali útok, a překvapit tak posádku. Charakteristický je způsob, jak se husitský vojevůdce dozvěděl o existenci chodby. Podle pověsti Žižka získal od některých svých spolubojovníků, zběhlých poddaných z rábských statků, zprávu o tom, že Rabí je spojeno s Práchní podzemní chodbou. Přesnou polohu chodby mu pak sdělil ovčák, s nímž se husité táhnoucí k hradu setkali nedaleko Práchně. Žižka prý ovčáka oslovil: „Bratře, pověz kudy na Rabí pod zemí“. Tak se v lidové tradici odráží historická skutečnost, že Žižka při svých válečných operacích těžil z dokonalé znalosti místních poměrů, o nichž ho informovali tamní obyvatelé, sympatizující s ním.

Mikoláš Aleš, kolorovaná kresba, 1908

Žižka totiž nepochybně využíval svých bohatých zkušeností z mladých let. Tehdy žil mezi odbojníky a zbojníky, kde kromě zchudlých zemanů převažovali zběhlí sedláci, řemeslníci a hlavně čeledíni. V těchto tlupách si Žižka osvojil schopnost porozumění pro myšlení nižších sociálních vrstev a pro komunikaci s nimi. Dokládají to slova souvěkovce, Vavřince z Březové, který ve své „Husitské kronice“ píše, že „sedláci velmi rádi Žižku poslouchali“. V tomto prostředí získal Žižka bohaté zkušenosti ve vedení drobné války, jež pak v průběhu husitské revoluce zúročil. Odtud pramení zásady Žižkovy taktiky a nového způsobu boje. K nim náleží volba příhodného terénu, rychlost pohybu, nenadálость přepadu, využití zvědů, použití lstí, spolupráce s místními obyvateli i s tajnými stoupenci v řadách protivníků (což zřejmě platilo pro rychlé dobytí Rabí). Všechny tyto prostředky směřovaly k podlomení převahy moci nebo výzbroje protivníka. Vždyť i Petr Chelčický, zásadní odpůrce násilných prostředků, píše – „Žižka, ten chytrý bojovník“. S těmito motivy se setkáváme i v okruhu rábských pověstí.

Do doby prvního obléhání spadá ještě pověst o spálení pokladů z Rabí, související s okruhem pověstí o Žižkovi, líčících jeho nezištnost. Na Rabí, kde prý byly uloženy poklady mnichů z Nezamyslic i mnoha šlechticů z okolí, si Žižka pro své vojsko ponechal jen zbraně a koně, kdežto všechno ostatní dal spálit. Tato pověst má historický podklad, zaznamenaný již v Palackého Dějinách. Zde se však mohlo dochovat lidové podání bez ovlivnění literaturou. Pověsti o pokladech ukrytých na hradech se totiž vyskytují velmi často, právě tak jako pověsti o spálení pokladů husity, v čemž nepochybně poznáváme projev biblicky zdůvodněných husitských a zvláště tábořských názorů a myšlenek o světské nádeře a bohatství.

Reminiscencí na skutečnou událost je také pověst o zajetí mladých synů Jana Švihovského. Po dobytí hradu prý Žižka zajal rytíře a zbrojnoše, ale hradní paní se dvěma synáčky usadil v panském domě u dvora a k jejich ochraně ponechal oddíl husitů s hejtnanem, který pod ztrátou života měl přikázáno pečovat o bezpečnost dětí, než se otec vrátí. Žižka skutečně vzal pod svou ochranu synky Jana ze Švihova, z úcty k památce jejich strýce a svého spolubojovníka Břeňka Švihovského, padlého v bitvě u Sudoměře. Je však otázkou, zda uvedená pověst není jen obohaceným odrazem literárního zpracování. Historický fakt o zajetí synů Švihovského je totiž uveden již v Palackého Dějinách i v Sedláčkových Hradech a zámcích, kdežto pověst sama byla zaznamenána až v roce 1927. Mohla již tedy proniknout do povědomí lidu z literatury (pověst vyprávěla osmdesátiletá A. Novotná z Rabí).

O druhém dobývání Rabí (1421) vyprávějí místní pověsti ve vztahu k Žižkovu zranění. Vlastní pád hradu, již bez Žižkovy účasti, se v lidovém podání nijak neobjevuje. Při cestě k hradu potkal prý husitský hejtnan venkovskou stařenku, která ho varovala: „Vůdče táborů, nechoď proti Rabí, neboť neužiješ zpáteční cesty.“ Také tato epizoda je dokladem vztahu místních obyvatel k Žižkovi.

Okolnosti Žižkova zranění pak lidové podání líčí v několika variantách. Podle jedné vedl Žižka své bojovníky k útoku, při němž byl zasažen šípem do oka. Jiná pověst vypráví, že jednooký hejtman unaven odpočíval ve stínu staré hrušně. Střelec z hradu, který se snažil ho zasáhnout, se sice nestrefil, ale střela odrazila třísku z hrušně a vehnala ji Žižkovi do jediného zdravého oka.

Pověsti se rovněž rozcházejí v určení střelce, zda to byl Sezema Kocovský či Přibík Kadovský. Další varianta pověsti uvádí ještě jakéhosi kněze Pavla, největšího prý nepřítele Žižkova, který pobídl mladého zemana ke střelbě. Tuto variantu dosud nikde nezaznamenanou uvádí vlastivědec Rudolf Kleinschmidt podle vyprávění pětasedmdesátileté babičky Holíkové z Budčtic. Rovněž není jednoty v lokalizaci této události. Lidová tradice ji někdy umísťuje na dnešní první nádvoří, které tenkrát v první polovině 15. století bylo ještě mimo dnešní hradní areál, jindy na protilehlé návrší.

Výjev byl později namalován na bráně hradu, nazývané až do zboření roku 1792 bránou Žižkovou. K této bráně se vztahuje pověst o Žižkově posmrtném působení, o tom, jak se po smrti mstil. Pověst má opět reálný základ: při bourání brány na konci 18. století se podkopáním zřítíl kus zdiva s vyobrazenou Žižkovou hlavou a zabil sedláka Vondrouška z Budčtic. Všichni v tom viděli projev pomsty mrtvého Žižky a nikdo prý již obyvatele k práci na hradě nedostal. Zabitý leží podle pověsti dodnes pochován pod balvanem vedle koníren na prvním nádvoří. Pověsti o této události se však rozcházejí jak v dataci, tak v motivaci boření. Podle jedné verze museli bránu bořit robotníci, získávající při úpravách ramene řeky Otavy materiál na stavbu jezu, podle jiné verze si zištní sedláci brali kámen na stavbu svých domů. Skutečnou událost i pověst uvádí již Sedláček v Hradech a zámčích. Obdobné pověsti o potrestání mrtvým jsou známy na řadě českých hradů. Rovněž o posmrtném trestání Žižkou je několik pověstí, např. o Žižkově poli u Přibyslavi.

Zříceniny hradu Rabí se staly středem zájmu oživujícího se Žižkova kultu v době národního obrození, kdy se setkáváme s prvními snahami o jeho záchranu. Začátek minulého století, zvláště pod vlivem blížícího se 500. výročí Žižkovy smrti, přinesl již rozsáhlé památkové akce na konzervaci a úpravu hradního areálu. Prováděl je Spolek pro zachování památek v okresech pošumavských. Ten v pozemkové reformě (1919) získal hrad do svého majetku od žichovického panství za symbolickou cenu. Předsedou spolku byl tehdy Jan Dyk, regionální historik a památkář ze Strakonic, jednatelem Karel Němec, pozdější historiograf Horažďovic a správcem hradu zmiňovaný Rudolf Kleinschmidt.

Se stavebními úpravami souvisí i zajímavá epizoda z počátku 20. let, svérázně dokládající Žižkův kult. Tehdy byla česká veřejnost zaujata stále ještě probíhajícím sporem o lokalizaci Žižkova hrobu, do Čáslavi či do Hradce Králové. Není divu, že se objevovaly i snahy hledat hrob Jana Žižky na některém úplně jiném místě. Ovlivněn okultními názory a snad i jistými tradicemi obrátil se v roce 1924 známý pražský nakladatel B. Kočí na výbor jmenovaného spolku s žádostí, aby mu bylo dovoleno kopat na prvním nádvoří Rabí. Prý jde o hledání vzácné památky českých dějin a bude-li výsledek kladný, slíbil nález ponechat v hradním muzeu. Jak se ukázalo, hledal B. Kočí, doprovázený údajně nějakým univerzitním docentem, ostatky Jana Žižky. Měl je prý z Čáslavi přestěhovat v truhle s mečem a helmicí jeden z pozdějších husitských hejtmanů. K náhlému konci této „výzkumné“ akce připojují vysvětlení z rodinného vyprávění.

Předseda spolku Jan Dyk (můj pradědeček) přišel domů značně rozčilený. B. Kočí mu totiž na dotaz, jak získal zprávu o Žižkových ostatcích na Rabí, odpověděl, že od Žižkova ducha prostřednictvím média při spiritistické seanci!! Výsledkem byl zákaz dalšího kopání, které stejně bylo pochopitelně bez úspěchu. Není však bez zajímavosti, že i po ukončení této akce ovlivnily tradice hradního správce Rudolfa Kleinschmidta natolik, že na svůj vrub začal porůznu hledat Žižkovy ostatky, leč marně. Pro pověsti, že by slavný válečník byl na Rabí pohřben, není nejmenšího historického podkladu.

Na hradě ostatně nikdy nebyla husitská posádka a tedy ani husitský hejtman. Naopak Jan z Rýzemberka, velký odpůrce husitů, vlastnil hrad až do své smrti v roce 1450. Snad by zde mohlo jít o reminiscenci na věrného přívržence husitské ho krále Jiřího z Poděbrad, Viléma ml. z Rýzemberka, v jehož držení bylo Rabí po Janově smrti.

Historické pověsti a tradice mohou být pramenem k objasnění i pochopení názorů a myšlení širokých lidových vrstev na společenské poměry určité doby i na významné osobnosti. V případě rábských pověstí vychází lidové podání z historických základů, když zpracovává skutečné události ze Žižkova života a obohacuje je o legendární motivy. Pověsti z hradu Rabí jsou tedy dokladem životnosti husitských tradic, uchovávaných po generace.

Bibliografická poznámka

Kromě prací citovaných v textu viz August Sedláček: Sběrka pověstí lidu českého (1894), Adolf Daněk: Pověsti o hradech a tvrzích v jižních Čechách (1933), Rudolf Tschorn: Pověsti o Žižkovi (1924), Rudolf Urbánek: Žižka v památkách a úctě lidu českého (1924). K akcím na záchranu zříceniny Michal Flegl: Kapitola z dějin stavebních úprav hradu Rabí, Památková péče 1965.